

**LA "APOLOGIA CON QUE EL COLEGIO DE BOTICARIOS DE LA CIUDAD
DE BARCELONA VINDICA SU HONOR ULTRAJADO (...)". UNA OBRA
IMPRESA A MANRESA**

LLORENS i CABOT, Montserrat; TORRAS i SERRA, Marc

Amb la present comunicació a aquest Congrés d'Història de la Medicina voldríem col·laborar a donar difusió a un opuscle de per si ja prou conegut i que molt gentilment ens ha cedit el Dr. Artigalàs. Es tracta de la "Apologia con que el Colegio de Boticarios de la ciudad de Barcelona vindica su honor ultrajado por algunas expresiones contenidas en el Discurso que acaba de salir al público sobre la necesidad de una farmacopea nueva en la ciudad de Barcelona, y Principado de Cataluña". Opuscle amb el qual el Col·legi d'Apotecaris de Barcelona responia a un altre llibret anterior, obra de Josep Antoni Savall, apotecari de Barcelona, i que duia el títol: "Discurso sobre la necesidad de una farmacopea nueva en la ciudad de Barcelona y Principado de Cataluña" (1).

Abans d'entrar en matèria, però, voldríem indicar que el motiu pel qual hem volgut tractar aquest tema en el present Congrés d'Història és perquè el primer opuscle que hem esmentat (el segon, cronològicament parlant) va ser editat a Manresa, ciutat que acull el present Congrés, i més concretament a la impremta d'Ignasi Abadal. Considerem que aquesta raó ja és prou vàlida com per tornar a tractar (a recordar, més ben dit) aquest tema.

DESCRIPCIO DELS OPUSCLES

El "Discurso sobre la necesidad de una farmacopea nueva (...)" es tracta d'un llibret de format de quart de foli i que mesura 19 x 13'5 cm. El formen 8 pàgines sense numerar, que inclouen la portada i una dedicatòria a Eustaquio de Azana, bisbe d'Eivissa. Dedicatòria a la qual segueixen les 27 pàgines numerades que contenen el text del "Discurso", el qual acaba amb la data del 6 de maig de 1788 i l'"Imprimase". Aquest opuscle fou imprès a Barcelona el mateix any de 1788, per Francesc Surià i Burgada, impressor, del carrer de la Palla.

El segon opuscle, resposta al primer, és la "Apología (...)", llibret també de format de quart de foli, que mesura 19 x 13 cm. Format pel full de la portada i 18 pàgines numerades, acaba datat a Manresa el 16 de desembre del mateix any de 1788 i l'"Imprimase". El peu d'impremta de la portada ens indica que aquest opuscle, tot i estar editat pel Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, fou imprès a Manresa, per Ignasi Abadal (2).

IGNASI ABADAL, IMPRESSOR

Ignasi Abadal i Grifau és el tercer membre manresà de la nissaga dels Abadal impressors. Aquesta nissaga començà a Moià, on ja apareix un Abadal impressor l'any 1657. Abans d'Ignasi Abadal ja trobem a Manresa a Pau Abadal, que l'any 1718 instal·là la seva impremta al carrer de Sant Miquel, i a Andreu Abadal, fill de l'anterior, qui continuà el seu ofici, i pare d'Ignasi Abadal.

Ignasi Abadal regentà la impremta des de la mort del seu pare, el 7 de juliol de 1778, fins al moment de la seva pròpia mort, el 22 de març de 1813 (3). De tota aquesta època, en què la impremta Abadal continuà ubicada al carrer de Sant Miquel, hom té coneixement, a l'Arxiu Històric de la ciutat de Manresa, de l'existència de vint-i-cinc llibres o opuscles impresos per Ignasi Abadal, dels quals, el primer dels que es conserva és el titulat "Breviarium historiae romanae, in usum scholarum Regii Collegii Manresani(...)", obra de Flavii Eutropii i que porta com a peu d'impremta: "Manresa: Excudebat Ignatus Abadal Typographus, 1872".

Amb tot, a més d'aquests vint-i-cinc esmentats, encara es conserven seixanta-un llibres més, que tot i indicar que provenen de la impremta d'Ignasi Abadal, no porten data i, per tant, sempre queda el dubte de si van ser impresos per l'Ignasi Abadal que va fer l'"Apologia (...)" o bé si són obra del seu fill, Ignasi Abadal i Bohigas, qui regentà la impremta familiar fins a la seva mort, el 9 de febrer de 1851 (4). Tanmateix, però, el volum dels llibres i opuscles conservats (segurament una quantitat mínima respecte al que veritablement va imprimir Ignasi Abadal i que amb el temps s'han perdut) ja ens dóna a entendre que, com bé s'ha dit en altres ocasions, Ignasi Abadal, que ell mateix s'anomenà "impressor i llibreter", és qui dóna una forta empenta a la impremta manresana, essent, ell mateix, si bé no el primer impressor de la ciutat de Manresa, sí el primer gran impressor manresà, si més no pel què fa a nivell del què n'ha restat o se'n té notícies.

MOMENT HISTORIC DE LA CONTROVERSIA

Ja passant al tema de l'opuscle, abans voldríem fer una petita introducció històrica per a situar ambdós llibres en la seva època. Així, a finals del segle XVIII i en el moment en que es van escriure els dos articles que aquí són tema d'estudi regnava a Espanya el rei Carles III, mort precisament el 1788 i succeït pel seu fill Carles IV. Catalunya estava annexionada a Castella des del tractat de la Nova Planta (1716) i depenia del Consell de Castella. Pel que fa al tema que tractem, el màxim òrgan

representatiu era el Protomedicato, que el 1477 fou creat com a tribunal a Castella pels reis catòlics i estava format per protometges. Per la Nova Planta, Catalunya també quedà annexionada al Protomedicato castellà, fins el 1760, moment en que fou creat el Col·legi de Cirurgia de Barcelona, sota l'impuls i direcció de Pere Virgili. El Col·legi d'Apotecaris hagué de vèncer l'oposició dels metges, del Protomedicato de Castella, dels antics col·legis de cirurgians i de la Universitat de Cervera.

Amb anterioritat a això, però, el 1511 es publicà a Catalunya, a través del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, l'obra "Concordia Apothecariorum Barchinonensium", a la qual seguí, el 1535, la "Concordia Pharmacopolarum Barchinonensium", considerades ambdues vertaderes farmacopees. Posteriorment, l'any 1587 el rei Felip II autoritzà l'edició d'una nova Concòrdia a les associacions o col·legis de Metges i Apotecaris de Catalunya, tot i això, poc després, l'any 1593, el mateix Felip II promulgà una pragmàtica que obligava el Protomedicato a editar una Farmacopea nacional d'ús obligatori a tot l'Imperi.

Amb tot, l'any 1686, i donat que la "Concordia" del 1587 estava exhaurida i el Protomedicato encara no havia editat res, Joan d'Alós, protometge de Catalunya, escriu la "Pharmacopea catalana", gairebé conforme en tot a l'esmentada concòrdia del 1587.

Malgrat això, encara van haver de passar més de quaranta anys fins que el 1722 el Col·legi d'Apotecaris va creure útil treballar en una nova farmacopea, ja que totes les teories químiques estaven en canvi constant. Tot i així, aquest projecte no s'arribà a portar a terme.

Finalment el 1739 el Real Protomedicato publicà la "Pharmacopea Matritensis", renovada amb una nova edició el 1762, edició aquesta última vigent el 1788, any del que data el "Discurso" de Savall. De totes maneres, cal tenir en compte que els metges i apotecaris catalans no volien sotmetre's a una farmacopea central, ja que consideraven que aquesta només era obligatòria per als apotecaris de la Cort, tot i l'existència d'una llei que deia que tots els apotecaris del regne eren subjectes a l'esmentada farmacopea.

Amb aquest panorama, el 6 de març de 1788, el Col·legi d'Apotecaris de Barcelona va decidir que mentre no hi hagués una resolució al dictamen que ells havien remés al rei, s'hauria de treballar en una nova farmacopea, treball que s'encarregava a alguns dels membres del col·legi. Exactament dos mesos més tard, Josep Antoni Savall i Valldejuli, apotecari col·legiat, publicà el "Discurso sobre la necesidad de una farmacopea nueva en la ciudad de Barcelona", obra que fou contestada set mesos més tard pel Col·legi amb un article titulat "Apologia con que el Colegio de Boticarios de la ciudad de Barcelona vindica su honor ultrajado por algunas expresiones contenidas en el discurso que acaba de salir sobre la necesidad de una farmacopea nueva, en la ciudad de Barcelona y Principado de Catalunya", opuscle editat per Ignasi Abadal, impressor manresà (5).

ARGUMENTS DE SAVALL SOBRE LA NECESSITAT D'UNA FARMACOPEA NOVA A CATALUNYA

Cal tenir en compte que, pel que fa a la preparació de productes farmacèutics, en aquest moment encara era vigent el sistema galènic. Segons aquest sistema els fàrmacs, preparats sota el control i responsabilitat del farmacèutic, són formats per un, o més, ingredients orgànics en una fórmula farmacèutica concreta per tal de facilitar-ne la dosificació i l'administració.

Savall considera aquest sistema no només inútil sinó també nociu ja que es fa necessari recórrer a moltes i diverses farmacopees. En aquest sentit, es pregunta en el seu discurs: qui adquirirà tants volums?, a quina impressió s'atindrà cada facultatiu? i afegeix: "Si el médico y boticario no obran de acuerdo en la preparación y dosis del medicamento, no puede aquel seguir con tino, ni con acierto la curación: Y entretanto quien lo paga sino el infeliz doliente?".

Savall ho documenta amb alguns exemples com els emètics antimonials, exposant sobre el tàrtar emètic, molt usat al segle XVIII, una gran diversitat de fórmules, i avisa de la perillositat d'usar un fàrmac del qual la composició és descrita en multitud de farmacopees. Altres exemples són les composicions purgants, narcòtics, extracte de quina i àcids minerals com l'elixir de vitriol; precisament és sobre aquest últim que diu: "Si son tan varios los métodos para componer este elixir, resultando en cada uno de ellos de una actividad diferente; como estaremos seguros de este medicamento sin convenir de una fórmula fija". Més endavant escriu: "Todo esto manifiesta con la mayor evidencia ser sumamente necesario desvanecer esta confusión por medio de un arreglo formal y público". "Han de ser frequentísimos los casos, en que el médico recetará una cosa, y el boticario, sin quererlo, y obrando según reglas de su arte dará otra?". També fa referència a París, on degut a les discrepàncies que hi havien amb el tàrtar emètic, s'aconseguí per reial decret que aquest compost es fabriqués únicament a París i que des d'allí s'enviés a les províncies. Així diu: "Y que beneficio resultaria a este Principado si se aceptase semejante providencia en Barcelona para los demás pueblos de Cataluña!".

ARGUMENTS DEL COL·LEGI D'APOTECARIS DE BARCELONA VINDICANT EL SEU HONOR EN FRONT EL DISCURS DE SAVALL

Davant de tot això, el Col·legi d'Apotecaris argumenta el fet que ja al 1511, i mitjançant el mateix Col·legi d'Apotecaris de Barcelona, a Catalunya s'havia publicat una farmacopea, abans fins i tot que moltes de les farmacopees europees. Respecte a això, esmenta que moltes ciutats i països europeus van utilitzar Barcelona d'estímul per a publicar farmacopees en els seus països.

Al mateix temps, tot defensant-se dels atacs de Savall també explica que fou degut a la gran varietat de farmacopees que arribaven d'Europa que no es va creure útil treballar en l'elaboració d'una nova farmacopea per part del Col·legi, fins l'any 1772,

moment en que totes les teories químiques estaven en canvi constant. Com hem vist, però, aquesta no va arribar a acabar-se mai. Així mateix, com ja hem dit abans, el 1739 es publicà la "Pharmacopea Matritensis" per part del Real Protomedicato, obra que Catalunya no acceptà com a seva, alhora que durant anys el Col·legi intentà aconseguir els requeriments necessaris per poder tirar endavant el projecte d'una nova farmacopea.

Continuant amb la seva defensa, també manifesta que dos mesos abans que Savall fes públic el seu article el Col·legi ja havia decidit començar a treballar en una nova farmacopea mentre esperaven una resolució sobre el dictamen que ell s'havien tramés al rei sobre el problema.

CONCLUSIONS

* Cal recordar que durant la segona meitat del segle XVIII Catalunya estava annexionada a Castella, de la qual depenia el Real Protomedicato. El 1788 ja existia a Espanya una farmacopea central, però a Catalunya no era acceptada. En aquestes condicions polítiques es pot deduir la gran dificultat que devia existir per part del Col·legi d'Apotecaris de Barcelona per a poder editar una nova i única farmacopea catalana.

* El segle XVIII era també un gran moment d'esplendor científic tan en la química, com en la medicina, la botànica, etc. Sobretot a Europa, on aquestes ciències evolucionaven molt més ràpid del que el seu desenvolupament socio-cultural- industrial permetia.

* El Col·legi estava ofès per la forma en que Savall els va tractar, tenint en compte que ell era un dels col·legiats i havia de conèixer exactament la situació en que es trobaven. Aquest punt es demostra per exemple en el fet que Savall era partidari de la teoria flogista de Stahl, aquesta doctrina a finals del segle XVIII era antiquada encara que eren molts els que l'acceptaven. Amb tot, en aquest moment ja s'estava introduint la teoria de Lavoisier o de l'oxidació (principi bàsic de la química moderna) i el Col·legi ni tan sols fa referència a un fet tan important com aquest, a pesar que ells mateixos s'elogien del seu bon coneixement del moment que vivien totes les ciències.

* Ambdós articles van ser escrits en un moment de gran canvi. Cal recordar que, precisament des de final del segle XVIII es pot parlar de ciència farmacèutica, mentre que el segle XIX ja se'n pot parlar des d'un punt de vista completament científic. Així, fent un salt endavant en el temps, el 1865 aparegué la primera Farmacopea Oficial Espanyola, reeditada diverses vegades. Fins a arribar al moment actual, en que s'han creat farmacopees vàlides per a diversos estats, com la Farmacopea Europea, de caràcter obligatori pels estats membres del Mercat Comú, i la Farmacopea Internacional de l'O.M.S., que no és de caràcter obligatori i per tant no és considerada una veritable farmacopea. Tornant al 1788 i al Col·legi d'Apotecaris, veiem que la idea de Savall anava encaminada a la forma escollida actualment per a la regulació dels

medicaments. Es per aquest motiu que podem qualificar a Savall d'"innovador" mentre que el Col·legi d'Apotecaris l'únic que feia era defensar el seu estatus vigent en aquell moment. Tot i així, però, malgrat la innovació que suposa el "Discurso", han passat més de 200 anys des de la seva redacció i, tot i els mitjans actuals encara no existeix una obligatorietat internacional.

Ja per a acabar, i a tall d'epíleg, l'únic dubte que ens queda és el de perquè la resposta del Col·legi d'Apotecaris al llibre de Savall es va imprimir a Manresa. De fet, una possible explicació vindria pel fet que l'impressor Ignasi Abadal provenia d'una família d'adroguers, alguns dels membres coneguts de la qual ja havien combinat les tasques d'impressor amb la feina d'adroguer (6). Segurament, durant el segle XVIII, els Abadal de Manresa, Pau, Andreu i el mateix Ignasi, devien continuar combinant ambdós oficis, o, si més no, tal i com veiem, mantenien una relació molt estreta amb el Col·legi d'Apotecaris. Per aquest motiu, creiem que és versemblant que quan en un moment donat el Col·legi d'Apotecaris havia d'imprimir un opuscle com el que ressenyem, ho donés a fer a un dels integrants del Col·legi o, si més no, a una persona amb la qual hi tingués una relació directa.

NOTES

1.- Controvèrsia que ja ha estat estudiada per la doctora Anna Mª Carmona en la seva tesi doctoral i posteriorment publicada en el llibre: CARMONA i CORNET, Anna M^a. "De l'apotecari al farmacèutic. Els farmacèutics catalans dels segles XVIII i XIX". Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona. Barcelona, 1983. Treball al qual remetem a tots els interessats en aprofundir sobre aquest tema.

2.- Cal indicar que per gentilesa del Dr. Artigañals ha quedat dipositada una fotocòpia d'ambdós opuscles a l'Arxiu Històric de la ciutat de Manresa, passant així a ampliar el patrimoni documental de la ciutat.

3.- SARRET i ARBOS, Joaquim. "Història de la Indústria, del Comerç i dels Gremis de Manresa". Manresa, 1923, pp. 168-169.

4.- SARRET i ARBOS, Joaquim: *Ibidem*, pàg. 170.

5.- Dades extretes bàsicament de: GOMEZ-CAAMAÑO, José Luis: "Ejercicio de la farmacopea catalana durante el siglo XVIII", a: "I. Congrès Internacional d'Història de la Medicina Catalana. Actes". Vol. I Barcelona-Montpellier 1-7 juny 1970, pp. 366-371.

6.- Ja l'any 1686, un segle abans de l'opuscle que estudiem, tenim referències d'un Josep Abadal, adroguer i impressor de Mojà, avantpassat d'Ignasi Abadal. ("Gaceta Montanyesa". Vic, núm. 226, 8, febrer, 1908).